ONA TILIM — BUYUKLIKDA ENG BALAND TOG'SAN: O'ZBEK TILINING MILLIY O'ZLIK VA MA'NAVIY MEROSNI SAQLASHDAGI O'RNI

Xodjimatova Nigora Toshmatovna
oliy toifali ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
O'zbekiston Respublikasi Prezident huzuridagi
Ijtimoiy himoya milliy agentligi Toshkent viloyati boshqarmasiga qarashlik
Angren shahar 34-sonli ixtisoslashtirilgan maktab-internati

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilining milliy o'zlikni shakllantirish, tarixiy-madaniy xotirani saqlash va ma'naviy merosni avloddan avlodga yetkazishdagi lingvomadaniy ahamiyati tadqiq etiladi. Ona tili millatning nafaqat kommunikativ vositasi, balki uning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, dunyoqarashi va ma'naviy olamini mujassamlashtiruvchi fenomen sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishida Alisher Navoiyning ilmiy-badiiy merosi, xususan, "Muhokamat ul-lug'atayn" asarining o'rni yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy o'zbek tilining davlat tili sifatidagi huquqiy maqomi, adabiy til me'yorlari, til madaniyati va yosh avlodning lingvistik kompetensiyasini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ona tiliga munosabatni faqat lingvistik hodisa sifatida emas, balki milliy o'zlik va ma'naviy davomiylikning muhim omili sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, ona tili, milliy o'zlik, lingvomadaniyat, til va tafakkur, ma'naviy meros, Alisher Navoiy, "Muhokamat ul-lug'atayn", til madaniyati, adabiy til, lingvistik kompetensiya, milliy qadriyat.

Abstract This article examines the linguocultural significance of the Uzbek language in preserving national identity, historical and cultural memory, and spiritual heritage. The native language is analyzed not only as a means of communication but also as a phenomenon that embodies the historical experience, values, worldview, and spiritual culture of the nation. Particular attention is paid to the contribution of Alisher Navoi to the development of the Uzbek literary language, especially the significance of his work Muhokamat ul-lug'atayn. The article also considers the legal status of Uzbek as the state language, literary language norms, language culture, and the development of linguistic competence among the younger generation.

Keywords: Uzbek language, mother tongue, national identity, linguoculture, language and

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

thinking, spiritual heritage, Alisher Navoi, Muhokamat ul-lug'atayn, language culture, literary language, linguistic competence, national values.

Kirish: Til insoniyat tomonidan yaratilgan eng murakkab va noyob ijtimoiy hodisalardan biridir. U kishilar o'rtasidagi kommunikatsiyani ta'minlash bilan bir qatorda, xalqning tarixiy xotirasi, madaniy tajribasi va milliy dunyoqarashini saqlovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan ona tili tushunchasi shaxs va millatning o'zligini anglash jarayonida alohida ilmiy va ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tili ekani belgilangan. Shu bilan birga, davlat mamlakat hududida istiqomat qiluvchi millat va elatlarning tillari, urf-odatlari va an'analariga hurmat ko'rsatilishini ta'minlaydi.

"Davlat tili haqida"gi Qonunning amaldagi tahririda ham o'zbek tilining davlat tili sifatidagi huquqiy asoslari belgilangan. Qonunning 7-moddasida davlat o'zbek tilining boyitilishi va takomillashtirilishini ta'minlashi qayd etilgan.

Demak, ona tilining rivoji faqat filologik masala emas. U ta'lim, madaniyat, milliy o'zlik, tarixiy xotira va jamiyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq kompleks hodisadir.

Tadqiqotning maqsadi: Tadqiqotning asosiy maqsadi — o'zbek tilining milliy o'zlikni shakllantirish va ma'naviy merosni saqlashdagi lingvomadaniy funksiyalarini tahlil qilish, ona tiliga munosabatning yosh avlod dunyoqarashi va nutqiy kompetensiyasini shakllantirishdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: ona tili va milliy o'zlik munosabatini tahlil qilish;
o'zbek tilining tarixiy taraqqiyotidagi muhim bosqichlarni ko'rsatish;
Alisher Navoiyning til taraqqiyotiga qo'shgan hissasini yoritish;
til va milliy-madaniy xotira munosabatini ochib berish;
zamonaviy til madaniyati masalalarini tahlil qilish;
yosh avlodda lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning ahamiyatini asoslash.

Tadqiqot metodologiyasi: Maqolada tavsifiy, qiyosiy-tahliliy, lingvomadaniy va tarixiy-komparativ metodlardan foydalanildi. Nazariy manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar, izohli lug'atlar hamda mumtoz tilshunoslikka oid asarlar tahlil qilindi.

O'zbek tili — milliy o'zlikning lingvistik ifodasi. Milliy o'zlik tushunchasi shaxsning muayyan xalq, uning tarixi, madaniyati, qadriyatlari va ma'naviy olamiga mansublikni anglashi bilan bog'liq. Bu jarayonda til alohida o'rin egallaydi.

Til orqali xalqning tarixiy tajribasi avloddan avlodga o'tadi. Maqollar, matallar, iboralar, xalq dostonlari, qo'shiqlar va badiiy asarlarda milliy dunyoqarashning o'ziga xos jihatlari mujassamlashadi. Shu nuqtayi nazardan, ona tilini o'rganish faqat grammatik qoidalarni egallash emas, balki milliy tafakkur kodlarini anglash jarayoni hamdir.

Alisher Navoiy va o'zbek adabiy tilining yuksalishi: O'zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyotida Alisher Navoiyning xizmatlari alohida ilmiy ahamiyatga ega. Mutafakkir o'zining ulkan badiiy merosi bilan turkiy tilning imkoniyatlarini amaliy jihatdan namoyon etdi. Ayniqsa, "Muhokamat ul-lug'atayn" asari turkiy tilning leksik va grammatik imkoniyatlarini anglash nuqtayi nazaridan muhim manbalardan biridir. Navoiy mazkur asarda ikki tilning imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qilib, turkiy tilning ifoda imkoniyatlarini ko'rsatishga intilgan.

Bu jihat bugungi tilshunoslik uchun ham muhim: tilning nufuzi faqat uning rasmiy maqomi bilan emas, balki ilm-fan, ta'lim, adabiyot va ijtimoiy hayotdagi real qo'llanish doirasi bilan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ham belgilanadi. Tilning imkoniyatlarini ilmiy jihatdan baholashda lug‘atlar muhim manba hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2020-yilda “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”ning 5 jildli nashri lotin va kirill yozuvlarida chop etilgan bo‘lib, unda qariyb 80 ming so‘z va so‘z birikmasi jamlangan.

Ta’lim jarayonida ona tiliga munosabat: Yosh avlodning ona tiliga munosabati, avvalo, ta’lim jarayonida shakllanadi. Ona tili ta’limining vazifasi faqat grammatik bilim berish bilan cheklanmasligi lozim.

O‘quvchida: fikrni mantiqiy va aniq ifodalash; adabiy til me’yorlariga rioya qilish; so‘z boyligidan samarali foydalanish; matnni tahlil qilish;
milliy-madaniy mazmunni anglash; mustaqil fikrlash kabi kompetensiyalarni rivojlantirish muhimdir.

Ayniqsa, raqamli kommunikatsiya kengayib borayotgan hozirgi sharoitda yozma nutq madaniyatiga e’tibor kuchaytirilishi lozim. Ijtimoiy tarmoqlardagi qisqa va norasmiy kommunikatsiya shakllari bilan akademik, rasmiy va badiiy nutq me’yorlari o‘rtasidagi farqni yosh avlodga tushuntirish til ta’limining dolzarb vazifalaridan biridir.

Ilmiy natijalar va muhokama: Tahlillar asosida ona tilining milliy o‘zlikni shakllantirishdagi o‘rnini uch asosiy yo‘nalishda ko‘rish mumkin:

Yo‘nalish: Ona tilining funksiyasi, Milliy-identifikatsion, Shaxsning o‘z xalqiga mansubligini anglashiga xizmat qiladi.

Ta’limiy: Tafakkur, nutq va lingvistik kompetensiyani rivojlantiradi

O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi huquqiy maqomi uning jamiyatdagi mavqeini belgilovchi muhim omillardan biridir. Shu bilan birga, tilning haqiqiy rivoji uning ilm-fan, ta’lim, adabiyot, ommaviy axborot vositalari va kundalik ijtimoiy kommunikatsiyadagi faol qo‘llanishi bilan chambarchas bog‘liq.

“Davlat tili haqida”gi Qonunning 7-moddasida davlat tilining ilmiy qoidalari va normalariga rioya etish hamda o‘zbek tilini boyitish va takomillashtirish masalalari belgilangan.

Shunday ekan, ona tiliga e’tibor “tilni asrash” tushunchasi bilangina chegaralanmasligi, balki tilni ilmiy tadqiq qilish, zamonaviy terminologiyani rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va raqamli makonda uning imkoniyatlarini kengaytirish bilan ham bog‘lanishi lozim. O‘zbek tili — xalqimizning tarixiy xotirasi, milliy tafakkuri va ma’naviy merosini mujassamlashtirgan murakkab lingvomadaniy tizimdir. Uning rivojlanish tarixi xalqimizning ko‘p asrlik ma’naviy va madaniy taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq. Alisher Navoiy merosi o‘zbek tilining badiiy va ilmiy imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim tarixiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy lug‘atshunoslik tadqiqotlari esa tilimizning katta lug‘aviy imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijasida ona tilining milliy o‘zlikni shakllantirish, tarixiy xotirani saqlash va yosh avlodning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishdagi funksiyalari o‘zaro bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Shu bois ona tilini asrashni faqat til me’yorlariga rioya qilish doirasida emas, balki milliy tafakkurni rivojlantirish, ilmiy va ta’limiy kommunikatsiyani takomillashtirish hamda zamonaviy ijtimoiy makonda o‘zbek tilining faol qo‘llanishini kengaytirish jarayoni sifatida qarash maqsadga muvofiq.

Ona tili — ajdodlar merosini kelajak avlod bilan bog‘lovchi ma’naviy ko‘prikdir. Uning yuksalishi esa milliy tafakkur, ilm-fan, ta’lim va madaniyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. 1989-yil 21-oktabr; yangi tahriri 1995-yil 21-dekabr.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Alisher Navoiy. Muhokamat ul-lug'atayn. — Toshkent: Fan.
4. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit turk. — Toshkent.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020. Akademiya.
6. Hojiyev A. O'zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so'z yasalishi masalalari. — Toshkent.
7. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent.
8. Sayfullayeva R. va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent.
9. O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qarori.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.